

*Маім любым сябрам-настаўнікам,
хто апекаваўся, спанукаў, натхняў,
хто вучыў і вучыўся разам са мной,
дзякуючы чыёй цікаўнасьці й
зацікаўленасьці беларускай культурай
і зьявілася гэтая кніга, —
Крысу Сьлёану (Chris Sloan),
Ліндзе Вандэрстон (Linda Vanderstoop),
Сюзан Глёб (Susan Globe),
Ан Геколд (Anna Hecold) —
з удзячнасьцю.*

ТАМ, ДЗЕ СЭРЦА МАЁ

«Адно шчасьце мы маем, што жывём на
сваёй, Богам дадзенай, зямлі. Не пакінеш
ты яе, дачушка, ніколі. Бо куды б ні занёс
цябе лёс, запомні: дзе твой пуп закапаны
быў — там застанеца й сэрца тваё назаў-
сёды»...

ТАМ, ДЗЕ СЭРЦА МАЁ

«Дзе нарадзіўся, там і прыдаўся»

Магчыма, гэтая прымаўка ёсьць рэхам тых Ведаў, якімі валодалі нашыя далёкія продкі задоўга да хрысьціянізацыі і якія пацьвярджаюцца сучаснай навукай. Кожны чалавек мае свае адметныя біярытмы і вібрацыі ягонага астральнага (духоўнага) цела, і яны супадаюць з рытмамі ягонага народу і тае зямлі, на якой Богам і Лёсам яму наканавана жыць. Гармонія духоўных вібрацыяў чалавека і ягонае зямлі вядзе да рэзанансу, які праяўляецца ў чалавеку ўсплёскам ягоных творчых магчымасцяў.

Таму кожны народ мае сваю адметную культуру, мову, веру і сьветапогляд і яны розьняцца па ўсім сьвеце. Кожны чалавек духоўна зьвязаны са сваёй зямлёй і культурай. Гэта дае яму адчуваньне аднасьці са сваім ладна ўпарадкаваным навакольным сьветам і пачуцьцё ўнутранага камфарту і самадастатковасьці — быццам дзіцю ў матчыных руках...

Але ж як змог бы абысьціся сьвет бяз тых людзей, якіх ахоплівае сындром *terra incognita*? Тых апантаных неразгаданымі таямніцамі і нязьведанымі землямі? Мы, напэўна, да гэтае пары так і ня ведалі б, што недзе ў сьвеце існуюць Кітай і Пэрсія й што Індыя не ляжыць на сьпіне кіта, калі б не было тых вандроўных гандляроў, хто проста не змаглі ўтаймаваць сваёй дапытлівасьці і цікаўнасьці, а заадно вазілі нам гарбату й шоўк. Гэта яны, тыя, хто валацугае па сьвеце ў пошуках новых гандлёвых шляхоў, тымчасам знаходзяць новыя краіны й землі абяцаныя.

Вось і мы, захопленыя іхным прыкладам, пакідаем нашыя «гнёзды» ў пошуках лепшае долі.

Але «ад добра добра не шукаюць»

Мая маці заўсёды казалася мне: «Дзе закапаны быў твой пуп — там будзе й сэрца тваё назаўсёды».

Маё сэрца — у Беларусі.

Здаецца, што беларусы ня ёсьць ні добрымі гандлярамі, ні цікаўнымі людзьмі. Выглядае так, што «Не пакідай зямлі свае» сталася нашым старажытным заветам, што адлюстраваны спрэс у нашым фальклёры й нават у нашым нацыянальным гербе. Бальшыня беларусаў пакідаюць свой край не па добрай волі. Вось так і я: як і шмат якія нашыя людзі, люблю вандраваць — але абавязкава вяртацца дадому. Апынуліся мы тут, у Канадзе, кожны па волі свайго лёсу, але тымчасам гэтая зьява адлюстроўвае той крызісны стан, у якім знаходзіцца нашая дзяржава й культура.

Нешта здарылася з нашай краінай. Нешта парушыла яе першасную зладжаную структуру.

Стогадовыя гвалтоўныя прымусы чужароднае сілы звонку й знутры змяніць нашу мову, культуру, веру й лад жыцця парушылі гармонію нашае этнічнае структуры й самога існавання ў гэтым свеце. Сёння, як ужо неаднойчы ў нашай гісторыі, мы стаім перад задачай, якую іншыя народы ўжо для сябе вырашылі: самавызначыцца як нацыі й захаваць сваю адметнасць. Гэта значыць — выжыць. Гэта значыць — здабыць умовы для далейшага культурнага й духоўнага разьвіцця.

Таму маё сэрца застаецца ў Беларусі.

«Мне падабаецца Канада, але я яе не люблю. Я люблю Беларусь, але яна мне не падабаецца», — гаворым мы тут.

Пагружэньне ў духоўную энэргетыку Канады абудзіла ўва мне дар, якім надзяліла мяне мая зямля. І я прысьвячаю яго маёй краіне. У той жа час я спадзяюся, што мая творчасць стане вяртаньнем Канадзе яе бэнэфітаў. Я спадзяюся, што знаёмства канадыйцаў зь беларускай культурай узбагаціць канадыйскую культуру. Вось дзеля гэтага я тут.

Я хачу, каб, знаёмчыся са мной, людзі, замест трывіяльнага *Where is Belarus?*, узгадвалі імёны беларускіх пісьменьнікаў, як яны гэта робяць з Пушкіным, Віктарам Харам і Амарам Хаямам...

На маім сталле ляжыць кніга знакамітай пісьменьніцы з дароўным надпісам: «Жадаю, каб твае кнігі сталі здабыткам і Канады, і Беларусі».

Так ёсьць. Я не магу гэтага ў сабе падзяліць.

Травень 2003 г.

...Туман-ярам, ярам-даліною.
За туманам нічога ня відна.
Толькі ж відна дуба зелянога.
Пад тым дубам крыніца стаяла.
З той крыніцы дзеўка ваду брала.
Упусьціла залато вядзерца,
Засмуціла казакова сэрца.
«А хто ж маё вядзерца дастане,
Той са мною на ручнічку стане».
Як узваўся казак маладзенькі:
«А я ж тваё вядзерца дастану,
Я з табою на ручнічку стану».
...Лепей буду ў моры парынаці,
Чым зь нялюбым на ручнічку стаці.
Лепей буду ў моры пясок есьці,
Чым зь нялюбым на пасадзе сесьці.
...Туман-ярам, ярам-даліною.

Народная песьня

ДЗЕ ЛЯЖЫЦЬ ЗАЛАТОЕ ВЯДЗЕРЦА?

Маёй маці — п'явуньні й майстрысе

...Гэта ж трэба такое: апынуцца на іншым канцы сьвету, каб менавіта тут і загаварыць па-беларуску! Лёгка й свабодна, з душы сваёй і памяці продкаў. Знайсці сяброў, блізкіх як родзічы, і засьпяваць зь імі, і напаткаць песьню гэтую дзіўную, незразумелую, што так зачэпіла нас журбой сваёю. І раптам акунуцца з галавой у гісторыю, сівую даўніну, каб адчуць, як жылі яны, продкі нашыя, у што верылі, аб чым марылі, што хацелі пакінуць нам, сваім нашчадкам...

Дарэчы, усё гэта пад час восеньскіх Дзядоў адбывалася. Сьвята гэтае ня толькі шаную, але існасьцю сваёю лічу. Яшчэ даўно некалі мая маці (былая камсамолка й атэістка) вучыла мяне (камсамолку тагачасную) ушаноўваць Дзяды. Гэта, можа, адна з галоўных нашых традыцыяў, якую ніякія навалы й стыхіі так і ня вынішчылі з душы народу. Можа, у звычайна памінаць продкаў і захавалася найбольш нашая «нацыянальная ідэя», што зьядноўвае нас усіх, прымушае адчуваць сябе менавіта беларусамі. (Нават камуністычнаму атэізму зацкаваць гэты звычай не

ўдалося, бо штогод кожную Радаўніцу як быццам хваля ўздымае ўсіх, нават самых лянiвых, і нiякая сіла ня можа стрымаць гэты ўсенародны паход, так што ў Менску нават улады мусiлі здацца й на гэты дзень змяніць расклад руху гарадзкога транспарту. ...А некалі ж майго бацьку звольнілі з працы й ледзь ня выключылі з партыі — за тое, што на Радаўніцу наведаў магілу свае маці.)

Можа, і не такія далёкія ад сапраўднасці былі нашыя продкі, калі верылі ў галоўнага бога Рода як жывую існасць, якая няспынна ўтвараецца з людзкіх душаў, што адляцелі да зорак. І глядзяць з нябёсаў зоркі-вочы дзядоў нашых мудрых, якім нарэшце ўдалося спазнаць Сусвет. Сочаць яны за намі, дапамагаюць, накіроўваюць думкі й дзеянні нашыя, каб ня даць разысціся нам як народу сярод гістарычных віхураў.

Так і я, у думках сваіх і малітвах заўсёды звяртаюся да дзядоў. Парады прашу ці дапамогі. І ўсё гэта вельмі канкрэтна для мяне, бо так ужо склаўся лёс, што шмат маіх блізкіх — родзічаў і сяброў — ужо там, сярод зорак. Можа, хто й не паверыць, але сапраўды, часам атрымліваю ад іх падтрымку, парады ды адказы на пытанні.

Якраз на Дзяды й прысьнілася мне мая матуля. Нічога, праўда, не сказала. Ціхенька пасядзела побач і пайшла. Толькі нейкае вострае пачуццё журбы засталася. Сон гэты, аднак, я прыняла як падтрымку, бо менавіта ў гэты дзень мелася правесці першы ўрок у нашай толькі што створанай нядзельнай школьцы. Вядома, хвалявалася й баялася. А тут і страх прайшоў, бо адчула: дзяды — вось яны, побач. І толькі тая туга засталася — я прадчуванье нейкае ці пытаньне.

У той жа дзень патрапіла мне ў рукі кніжка «Беларускі арнамент». Айцец Вячаслаў выцягнуў яе з паліцаў царкоўнае бібліятэкі. З гонарам падкрэсліў: «Нават ва ўкраінцаў такой няма». (Сапраўды, мае сябры-ўкраінцы былі вельмі ўражаныя гэтым выданнем і ўжо панарабілі сабе з яго копіяў.) Вось! Гэта ж якраз тое, да чаго мае думкі імкнуліся! Даўно ведала, што беларускі арнамент — гэта ня проста прыгожыя ўзоры, квадрацікі, ромбікі, кружочкі. Што кожны значок у ім ёсць нейкім старажытным сымбалам. Што ва ўзорах гэтых зашыфраваныя старажытныя міталёгія й астралёгія, сьветапогляд ды ўся жыццёвая мудрасць даўнейшых беларусаў. А як хацелася б спазнаць мудрасці гэтае, хаця б дыхнуць паветрам тае даўніны, знайсці шлях да каранёў, да вытокаў тых, што стагодзьдзямі поўнілі наш народ (і дзяржаву, дарэчы) жыццёвай

энергіяй, сілай, што змагла пераадолець усе цяжкія выпрабаванні на гістарычным шляху. Ат! Продкі нашыя, дасьціпныя, ведаючы пра марнасьць і часовасьць усяго рукатворнага, свае веды й мудрасць захоўвалі для нашчадкаў у сымбалах і вобразах, значэньне якіх перадавалі вусна з пакаленьня ў пакаленьне (ці праз мэнтал, як цяпер кажуць). І новыя пакаленьні зноў і зноў увасаблялі гэтыя вобразы ў мастацкіх вырабах, песьнях і казках. На жаль, мы не перанялі эстафэты. І ўзоры, і сымбалі, і сама народная творчасць адыходзяць у нябыт. А мы раптам кідаемся шукаць праўды то ў заморскіх гараскопах, то ў гермэсаўскай філязофіі, ня ведаючы, што ўсё гэта ўжо было, ёсць у нашых дзядоў...

Акурат той самай парою Віялета Кавалёва прынесла на нашыя штотыднёвыя вячоркі словы гэтае даўняе песьні: «Вельмі яна традыцыйная й распаўсюджаная, варта развучыць». Песьня ўсім вядомая — «За туманам нічога ня відна...» Аднак словаў яе я так да канца ніколі й ня чула — ці, можа, не задумвалася ніколі. А як пачала сама сьпяваць, дык міжволі кожнае слова асэнсоўваю. І зазначаю сабе дзіўнасьць гэтае песьні, нейкую непасьлядоўнасьць і нестыкоўку ў сюжэце — у парушэньне фальклёрных канонаў. Ці то лірычная яна, ці баяльная? (Гэта ж некалі яшчэ студэнткай філфаку займалася я фальклярыстыкай...) Але ж якой журбой дыхае з гэтага радка: «Упусьціла залато вядзерца...»! Хаця, здавалася б, чаго ўжо так было бедаваць па нейкім там начыньні?

І тут раптам нехта зь дзяўчат: «А чаму вядзерца?» — «А сапраўды! Чаму ж ня больш паэтычна — пярсьцёнак ці ручнік?» Завялі дыскусію, якую проста й лягічна падсумавала Віялета: «Напрыканцы, "вядзерца" добра рыфмуецца з "сэрцам"!»

На тым і пагадзіліся... Вось толькі — а «сэрца» самое тут навошта? Ой, не! Нешта ня ўсё тут так проста! Вучылі нас калісьці, перад студэнткай фальклёрнай практыкай, каб ані слова, ані літары ў запісаных творах не змянялі, бо ўсё ў народнай паэзіі да месца, усё мае сваё значэньне. Як у арнаманце кожны кручок невыпадковы, так і ў песьні — кожнае слова. А тут — зь лёгікай нішто не сябруе! ...Вось толькі пачуцьці песьня ва ўсіх выклікае аднолькавыя: тугу ды смутак. І яшчэ чамусьці сьпяваць яе хочацца, вось і мармычам цэлымі днямі.

Недзе праз тыдзень падыходзіць да мяне Надзя Дробіна — і зноў пра песьню: «Такая ж жаласьлівая, як і ўсе нашыя...» Ды што ж гэта такое! І табе яна з галавы не ідзе? Пярэчу, што ня

ўсе ж у нас такія, дастаткова й вясёлых, і жартоўных. У гэтай жа нешта такое, што нам так сэрца сьціскае...

Праз хвіліну-другую ізноў Надзя да мяне: «Слухай, я тут усё пра сэнс гэтае песьні думаю. Гэта ж трэба такая мэргантыльнасьць: хто вядзерца маё дастане, за таго й замуж пайду, раз яно ўжо такое залатое... Ну, так?» ...Вось далосся нам гэтае вядзерца! «Надзейка, ну адкуль у нашых дзяўчат вёдры залатыя ўзяліся б?» (Так, было Вялікае Княства Літоўскае казачна багатай дзяржавай, але не да такой жа ступені!) ...А спраўды, чаму яно менавіта залатое? — «Не, Надзейка, «залатое вядзерца» тут — нейкі вобраз, сымбаль...»

Вось толькі які? Нідзе, ніколі не сустракала такога. Нават у той кніжцы пра арнамэнт — там якіх толькі сымбаляў няма: і вазоны, і пчолы, і нават рогі. А вядзерца не прыгадваецца... А дзе ж яго знайсці? Як зразумець гэтую песьню дзіўную, што спакою нам не дае? Яна, пэўна, уся на вобразах пабудаваная. А сэнс іхны даўно ўжо забыты...

Ізноў я думкамі да дзядоў: ну, што вы тут наскладалі, што мы ніяк уцяміць ня можам? Давайце дапамагайце...

У наступную ж ноч на досьвітку бачу я сон: вась ідзём мы зь сябрамі па вуліцы нейкага канадзьяскага гарадку. І раптам бачым: сярод крамаў — хата, як наша вясковая, на ёй шыльда вялізная: «Беларускія вырабы». Засьпяшаліся мы ў сярэдзіну. А там усё наркае, роднае. І бабулька старэнькая выходзіць да нас і кажа: «Даўно ўжо вас чакаю!» Абняліся мы з ёю. Раптам я й пытаюся: «Бабулечка, дык а што ж гэта такое — "залатое вядзерца"?» А яна адказвае: «А "залатое вядзерца" — гэта тое, што адыходзіць ад нас і ніколі ня вернецца». І ўсё, і зьнікла. ...Толькі думкі мае закружыліся, пабеглі. І як быццам з зорак гаснучых ляцяць да мяне прамяні-думкі, пераплятаюцца з маімі, успыхваюць іскрынкамі-адказамі на мае пытаньні (кажуць, тэлепатыя!).

...Адыходзіць? ...Што ад нас «адыходзіць»? — Маладосць... каханьне... радзіма... Ага, радзіма! «Упусьціла залато вядзерца» — згубіла радзіму! Згубіла тое, чым чэрпала жыцьцёвую сілу з гаючых крыніц. І сама «крыніца» — гэта вядомы ўсім вобраз зямлі нашае.

Згубіла радзіму... А чаму? Дзе гэта яна апынулася: за «туманам», «ярам», «даліною»? — А гэта ж за стэпам... Дык у палоне! Гэта ж вядома, як моцна дапякалі нам паўднёвыя і ўсходнія качэўнікі, разбураючы гарады й вёскі. А галоўнай іхнай здабычай былі людзі, каб прадаваць іх у далёкіх краінах у рабства:

хлопцаў на цяжкую працу, дзяўчат — у гарэмы тутэйшых паноў...

А «дуб»?.. Дуб — ведаю, гэта сымбаль лесу, краіны ляснае.

Вось і склаўся ясны вобраз дзяўчыны-паланянкі з таго краю, дзе лясы й дубровы, дзе крыніцы б'юць зь зямлі на кожным кроку (няйнакш, ліцьвінка, палачанка ці паляшучка!). Адвезьлі яе, гаротную, далёка-далёка стэпам — «ярам-даліною», — і цяпер сумуе яна па радзіме, «ня віднай» ёй «за туманам» адлеглыя і часу.

Ну, а «казак маладзенькі»? — Дык гэта ж яе жаніх... Ну так! Быў у дзяўчыны й жаніх. Цяпер зразумела, што «засмуціла» ягонае сэрца. Ну, і далей? — «Узваўся» ён «дастаць вядзерца». Ага, вызваліць з палону! Кінуўся ён у пагоню... Вось ён — старажытны закон нашых продкаў: дагнаць, адваяваць, вярнуць на радзіму! Галоўны выток жыцьцязольнасьці нашага народу! Сьвяты заповіт, які стаў нашай сьвятой «Пагоняй»!

Дый казак ня прасты быў хлапец. Нездарма «казак» — вольны, значыць. Шляхціч ці князь. І дзяўчына была, відаць, князеўна. І былі гэта канкрэтныя людзі з канкрэтнымі імёнамі. І была гэта сапраўдная гісторыя, пра якую нехта склаў баляду. Людзі сьпявалі, а зь цягам часу канкрэтныя вобразы замяніліся на больш ёмістыя, дасьціпныя, абагуленыя. І да нас гэтая гісторыя дайшла ўжо звычайнай лірычнай песьняй.

Час так і не данёс, што здарылася з казаком. Ці загінуў ён недзе ў няроўным баі, ці таксама патрапіў у палон... А вось лёс дзяўчыны апісаны дакладна — адзінае, што засталася ад баляды (нездарма ж згадваецца менавіта «мора», а ня возера ці рака). Апошнія чатыры радкі так і засталіся нязьменныя — як даніна павагі і ўшанаваньне ўчынку свабоднага выбару свабоднае беларускае дзяўчыны — «Рагнедзінае ўнучкі».

Ну вось і ўся гісторыя. Хочаце — верце, хочаце — не.

А з вамі ніколі не бывае такога: быццам нехта нябачны вядзе вас па шляху пазнаньня — то кніжку патрэбную падсуне, то сустрэчу, то абставіны так складзе?

Лісьманад 2002 г.

КРАІНА ВОЛЬНЫХ ВОЛАТАЎ

— А ў тваёй краіны ёсць жывёлы-сymbалі?
 — А як жа. Ёсць. Два: бусел і зубар.
 — Зубар? Гэта што такое?

— Гэта жывёла такая. Накштальт вашага бізона, але большы памерам. Ён жыве толькі ў маёй краіне. А некалі ў старажытнасці нашыя князі наладжвалі ігрышчы: паляванні на зубра, падобныя да гішпанскай карыды, але не на арэне, а проста ў лесе. Сьмелчакі выходзілі адзін на адзін з разьюшаным зьверам.

— О! Як гэта цікава! Раскажы нам пра зубра й пра старажытныя звычаі свае краіны. Толькі не цяпер. Няхай гэта будзе тваім хатнім заданьнем. Да наступнага ўроку прынясі свой пісьмовы «проджэкт».

...Ат, цягнуў мяне нехта за язык! Цяпер май клопат: хатніх заданьяў наагул не люблю, пісаць прыгожа ня ўмею, ангельскай валодаю слаба.

Распавядаць пра сваю краіну й зубрынае паляваньне ў ёй? Чужынцам... удалечыні ад радзімы... на чужой мове... Такое ж пад сілу хіба толькі Міколу Гусоўскаму!

Авохці мне! Вось успомніла! Вось нагода! Гэта ж трэба: амаль такія ж абставіны выклікалі дакладна такія ж пачуцці ў майго выдатнага суайчыньніка! Але ў якой далечы вякоў: амаль што 500 гадоў таму. Толькі той выпадак быў шчаслівы, вынікам таго кур'эзнага здарэння зьявіўся яскравы твор, узор высокай паэзіі, помнік прыгожага пісьменства, што належыць скарбонцы сусьветнае літаратуры. А ягоны аўтар быў прызнаны «самым таленавітым і самым адукаваным усходнім славянінам свайго часу ў Эўропе».

Мае ж дзёрзкія намаганні параўнаць свае шкалярскія пагуты з творчасцю майстра скончыліся нічым. Таму мушу цешыць сябе ўспамінамі пра тую надзвычай адметную гісторыю, што адбылася з маім земляком, зноў і зноў знаходзячы асалоду ў прыгожых, дасьціпных радках ягонае «Песьні пра зубра».

Але цікава, як гэта ўсё пачыналася?

...1521 год. Ватыкан. Рымскі папа Леў X наладжвае забайляльную імпрэзу для сваіх гасцей — пасла з далёкае паўночнае краіны (якую дынастыя папаў узяла тады за звычай называць *Alba Rosia*) біскупа Эразма Цёлка (Вітэлюса) зь ягонай сьвітай. Як хацелася папу ўразіць чужынцаў новым відовішчам: тады яшчэ маладой італьянскай карыдай! Але нехта са сьвіты раптам заўважыў, што гэта нагадвае яму паляваньне на

дзікага зубра ў ягонай краіне, чым і выклікаў шэраг цікаўных пытаньяў папы. Быў тут, у сьвіце, і Мікола з Гусава: сын палясоўшчыка й сам выдатны паляўнічы, ён пачаў апавядаць пра свае лясныя прыгоды. Уражаны папа папрасіў пасла падарыць яму чучала дзіўнага зьвера й вершаваную паэму пра яго (як было тады модна).

Біскуп адразу паслаў ганцоў да князёў Радзівілаў за чучалам, а Міколу было загадана ўвесь ягоны аповед запісаць на паперы, скласьці праўдзівы паэтычны твор пра зубра, краіну й паляваньні.

Гэты кур'эз і выклікае заўсёды маю ўсьмешку. Як прыемна празь вякі пазнаць такі родны, з хітрынкай, гумар свайго суайчыньніка (альбароса), які сам апісаў і гэтую падзею, і свае адчуваньні:

Як і гаворыцца ў прыказцы мудрай, язык мой
 Мой жа быў вораг. Праслухаўшы ўсё ў захапленні,
 Мне загадалі адразу ж узяцца за працу,
 Каб успаміны свае, пераліўшы ў памер вершаваны,
 Песьняй зрабіць і пра нас, і пра нашы аблавы.
 Бачыце, я між паэтаў часовы абраньнік...

...і прыхпакмі авалодаць

Мушу нязвычайна зброяй: той самай рукою,
 Што налаўчылася лукам расьпісвацца, трэба
 Ўмельства сваё праявіць і ў пісьменстве прыгожым.
 З боязьню нейкай, прызнацца, са страхам душэўным
 Пёрка нязвыклае ўзяў, адчуваю: пад ношай
 Гэтай бязважкасьці ніц упаду, бесталанны...
 ...Як жа мы з вамі згаворымся, лёгкія пёркі?
 Мне, прызнаюся, шчэ змалку ваш голас знаёмы
 Ў звоне стралы, на якой вы былі апярэньнем...
 ...Лепш бы ты сам пісанінай, чытач мой, заняўся.

Вось гэтакім чынам і зьявілася на сьвет у 1522 годзе *Carmen de bisontis* — «Песьня пра аблічча, дзікасьць зубра й паляваньне на яго», а па сутнасьці — песьня пра наш родны край, велічны гімн нашай радзіме, яе прыродзе, мужнай і прыгожай душы яе народу.

Напісаная на лаціне, тагачаснай міжнароднай мове, паэма мусіла распавесці эўрапейцам пра нашу краіну, народ, ягоныя звычаі й сьветапогляд. І нам, нашчадкам, — стаць кронікай-сьведкай тагачаснага жыцьця. Але пасля заўчаснае сьмерці галоўнага замоўцы — рымскага папы — кніга пабачыла толькі адно выданьне ў 1523 годзе ў Кракаве.

І на долю гэтае жамчужыны нацыянальнае скарбонкі выпала «шчасьце» аддаць даніну той фатальнай традыцыі, калі найлепшыя творы беларускіх мастакоў знаходзяцца недзе па-за межамі Беларусі і невядомыя сваім суайчыньнікам. Толькі праз чатыры стагодзьдзі паэма вярнулася на радзіму, але й цяпер цікавіць адно вузкае кола навукоўцаў.

Так і мяне асабіста закрунула гэтая «прыкрая завяздзёнка».

Некалі даўно (яшчэ за савецкім часам) юная выпускніца філфаку (якая нешта чула пра Гусоўскага й ягонага зубра на адной зь лекцыяў — ня больш за тое) праседзела, зьбянтэжаная, на падлозе ля кніжнае шафы ўвесь дзень, са здзіўленьнем і захапленьнем гартаючы старонкі свае нечаканае знаходкі. Было гэта ні блізка ні далёка ў горадзе Цьвер (тады Калінін), дзе я гасьцявала ў свае сяброўкі. Ані яна, ані яе сям'я ня мелі ніякага дачынення ні да «беларушчыны», ні наагул да літаратуры ці гісторыі. Аднаго дня гаспадары пакінулі мяне «пасумаваць» адну ў хаце, і я палезла ў кніжныя паліцы...

Заварожаная маляўнічымі, трапнымі карцінамі аблаваў і пагоняў (у праўдзівасьці якіх бажыўся расказчык-паляўнічы), я забылася на ўсё, вандруючы па старонках гэтага «прыгодніцкага рамана», што дыхалі водарамі родных пушчаў, рыкалі, бразгалі зброяй, поўніліся крыкамі паляўнічых. А я й ня ведала, што наш сымбаль — ціхі, лагодны, сонны бычок — быў тады грозным асілкам, такім велічным сваёй высакароднай лютасьцю ў барацьбе за права на жыцьцё!

Лютасьцю больш небажальны, чым люты драпежнік,
Зубр для людзей не страшны, не чапай — не зачэпіць...
...Зубр, як мы лічым спрадвечу, хоць зьвер, але ратнік,
Ён прызнае перамогу, здабытую чэсна.

Хутка да захаплення дамяшаліся сорам і прыкрасьць: аказалася, я зусім ня ведала свае радзімы. Ды не, не Савецкага Саюзу, а менавіта тае дзяржавы, тае краіны, адкуль мае карані. Але й не таго краю, што як «выкляты Богам», што як яго «ўбачыш, дык крывавам сокам, не слязьмі заплачаш»...

Не — гэта была зусім іншая краіна! Я раптам патрапіла ў вандраваньне па цудоўнай, невядомай мне дагэтуль, чароўнай «тэра інкогніта», зь невядомай мне назвай (!), невядомымі яе ўладарамі, звычаямі, прыродай:

Ну, дык пакрочым на поўнач, у нетры лясныя.
Я, сьледапыт, павяду вас, бо мне гэта звычайна.
Там і сустрэнемся з грозным, магутным асілкам.
Хай ён рыкне, і прарвецца ў радкі мае рэхам

Тое рыканьне — набудзе гармонію песьня;
Хай ён бадне ў мой радок, каб маглі мы разгледзець
Гэтае дзіва з абшараў Літоўскага княства.
Волатным целам сваім ён настолькі вялікі,
Што, калі ранняць сьмяротна і ранены ўкленчыць,
Трох паляўнічых садзяцца ў яго між рагамі...
...Край наш — дзівосны прыстанак загадкаў і цудаў...

Гэта была краіна магутных волатаў — прыроды й чалавека, якія роўніліся сілай у барацьбе за жыцьцё. Краіна, дзе хлопцы-дзецюкі лічылі забаўляльным ігрышчам лютае спаборніцтва з разыюшаным дзікім зьверам: «Тут адпачынак і дзейнасьць спалучаюцца трапна й паразьвеюць навалу з душы. Паляваньне — найлепшы бальзам падупаламу целу й духу».

Гэта была волат-дзяржава, якой кіравалі мудрыя, справядлівыя гаспадары, якую баранілі мужныя, дужыя ратнікі, доблесць сваю гартуючы ў спаборніцтвах і паляваньнях.

Выдумка гэта карэньнем сваім пранікае
Ў княжаньне Вітаўта ў годы найвысшага ўздыму
Княства Вялікалітоўскага...
...Так рыхтаваў свае раці да бітваў наступных...
...Сам справядлівы ва ўсім, ён па гэтай жа меры
Кожнаму мераў...
...Ён дваадзіны ў асобе вялікага князя —
Факельшчык войнаў са слабым, а з дужым анёл-міратворца
Ставіў аголены меч свой, як слуп пагранічны,
Перад нашэсьцямі ворагаў з поўдня і ўсходу.
Нават татарын, пакорліва ўнурыўшы голаў,
Лук свой зламаны яму аддаваў і тлумачыў,
Што, спаганяўшы якак каля вотчын літоўскіх,
Сам станавіўся пачварнай здабычай літвінаў.
Быў літасьцівы да тых уладарцаў, якіх ён
Ставіў на княства па выбары ўласным і нават
Грознай Ардзе мог прычыкнуць: знай меру, татарын!
Як знакаміты багацьцем і сілай Масковіі землі,
Усё ж і яны прымірэння прасілі зь літвінам.
Турак з Таўрыды заўсёды цюкі падарункаў
Вітаўту слаў, прыхваўшы свой клопат таемны:
Як бы задобрыць, улесьціць і гнеў не наклікаць
На галаву сваю з боку Літоўскай дзяржавы.
Тры каршунны, што наводзілі жах на паўсьвету,
Як пылюкі, перад ім нават ціўкнуць ня сьмелі.

Гэта была заможная, вольная краіна, дзе «перад законам і правам лясным на здабытак роўныя ўсе там — палюй, здабывай колькі можаш». Дзе селянін ці сын палясоўшчыка меў магчымасць вучыцца ў любым універсітэце Эўропы ці заняць пасаду ў дзяржаўнай службе.

Гэта была краіна адукаваных мастакоў і паэтаў, дзе духоўнасць лічылася найвышэйшай каштоўнасцю. Дзе паляўнічыя становяцца дыпляматамі, а дыпляматы пры выпадку — паэтамі.

Княжаньне Вітаўта лічаць усе летапісцы
Росквітам княства Літоўскага, нашага краю,
І называюць той век залатым. Разьбярэмся:
Мне так здаецца, што гэтай шанюнаю назвай
Век той названы па простае прычыне: дзяржаўца
Перад багацьцем і шчасьцем зямным пастаянна
Ставіў багацьце духоўнае — злата дзяржавы.

Менавіта такая краіна здолела выстаяць перад нашэсьцямі Залатое Арды з усходу й адначасова крыжакоў з захаду.

І гэта была — *мая* краіна, *наша* краіна.
Яна — *была*.

Безьліч выпадкаў, прыгод і жывых успамінаў
Хваляй нахлынуць, палоняць душу — і здаецца:
Зноў ты вярнуўся ў той край, дзе пачатак пачаткаў
Сэнсу жыцьця і пачуцьця сьвятога — радзіма.

...Ці, можа, гэта толькі прывідзілася мне тады ў вячэрніх мроях ля тае кніжнае шафы: я бачыла постаці дужых людзей, апранутых у жупаны з шырокімі паясамі, з тварамі сьветлымі й строгімі, але знаёмымі да болю, як твары родзічаў (радзімічаў?). І глядзелі яны моўчкі, запытальна-дакорліва... Толькі верхнік адзін, стрымліваючы каня, праз бразганьне папругі й шпораў пагардліва кінуў: «У табе закісьне кроў тваіх дзядоў! Стаць дужым, як яны, табе ня выпаў лёс...»

Усё так... Нас ніхто ня стане прымушаць гаварыць на *нашай* мове. Але пакуль мы так і будзем размаўляць на *чужых* мовах — нас будуць лічыць «пагарджанымі, глухімі, сьляпымі». Пакуль мы будзем лічыць гісторыі *іных* краінаў — Кіеўскае Русі ці дынастыі маскоўскіх цароў — *свайі* гісторыяй, пакуль ня ўспомнім гісторыі *нашае* дзяржавы й ня станем ёю ганарыцца — мы на ўвесь сьвет так і застанемся рабамі-«манкуртамі» й ня будзе ў нас аніякіх шанцаў «людзьмі звацца».

Люты 2002 г.

КАЛІ КУЛЯЮЦЦА НЯБЁСЫ

Любіце Беларусь!
Беларусь адродзіцца любоў'ю.
Івонка Сурвілла

Дужыя мужчынскія рукі крэпка трымалі яе за кісьці. Звычайная падпарадкоўвацца ўсім моўчкі, яна пакорліва ішла сярод невялікага натоўпу незнаёмых мужчын. Страху не было: па вопратцы яна пазнала сьвятароў местачковае царквы. Аднак юнацкая цікаўнасць прымушала яе выглядаць з-пад насунутай на вочы хусткі: куды й навошта яны вядуць яе?

Яны выйшлі на плошчу й накіраваліся да гарадзкой царквы. Ля царкоўнае сьцяны на зямлі сядзеў чалавек, басаноў, без капелюша, у простае кашулі. Яна ніколі ня бачыла яго, але здагадалася: гэта той дзіўны жабрак, пра якога гаворыць усё мястэчка. Людзі кажуць, што ён, напэўна, — вар'ят: у яго ні кала ні двара, а ён жа ж ня хворы й не калека; малады здаровы дзяцюк — а працаваць ня хоча, адно бадзеецца па гарадох, збірае вакол сябе людзей і тлуміць ім галаву нейкімі байкамі. Але ці то час такі, ці то людзі зусім ужо з глузду пазьяжджалі: шмат хто слухае яго. Вунь і памагатых колькі ў яго сабралася, што цягаюцца разам зь ім. Бадай што такія ж лайдакі ды галота...

Чалавек сядзеў адзін. Яны падышлі да яго. Яна непрыкметна пасунулася наперад і выцягнула шыю, каб за сьпінаю сьвятара разгледзець яго.

Ні на кога не звяртаючы ўвагі, ён спакойна й задуменна гуляўся са жвірам, нешта маляваў на зямлі.

...Аднойчы яна чула гаворку свайго мужа, вайсковага сацкага, зь ягонымі сябрамі. Яны гаварылі, што гэты жабрак — ніякі не вар'ят, ён толькі прыкідваецца прыдуркам. А зрэшты ён вельмі хітры. Але ім ён вочы ня засьціць! Хіба яны не разумеюць, што ён, насамрэч, — злодзей і арыштант, і хоча забіць цара, каб самому сесьці ўладарыць на ягоным месцы. Гэты самозванец называе царом сябе й баламуціць народ, каб схіліць на свой бок гэтых трутняў-галадранцаў. Але хутка яго арыштуюць і павесяць. І ўсю ягоную хеўру — таксама...

— Гэй! Валацуга! — заенчыў брыдкім тэнарам нехта з натоўпу. Яго падтрымалі іншыя, але старэйшы сьвятар узяў руку, і ўсе змоўклі.

— Гэй, чалавек! — загаварыў сьвятар. — Мы прыйшлі пагаварыць з табою.

Чалавек павольна падняў галаву. Адкінуў назад валасы й пачаў спакойна разглядаць людзей, што адцягнулі яго ад важнае справы.

Цікаўнасьць апанавала яе, так хацелася разгледзець і зразу-мець гэтага дзівака. Ладны й стромкі. Простая даўгая кашуля. Валасы прамыя, даўгія. Звычайны твар. Але ж нешта было ў ім незвычайнае. Ці то ў выразе твару: спакойнага й лагоднага, і здавалася, быццам радаснага, хаця ён нават не ўсьміхаўся. «Сапраўды, блазеньюк», — падумала яна... Ці гэта нешта незвычайнае было ў колеры ягоных прыгожых вачэй і валасоў?.. Ці ў колеры ягонае скуры?.. Здавалася, што ня гэтае пякучае сонца асьвятляла ягоны твар, але быццам недзе ўнутры яго гарэла маленькая свечка, асьвячаючы ягонае цела. ...І вачэй такіх яна ніколі ня бачыла. Гэткі колер ён дзе ўзяў? Ці, можа, гэта ўсе людзі там, у ягонай краіне, маюць гэткую сіль у вачох? ...А можа, ягоныя нябёсы, у якія ён так любіць углядацца, падарылі яму гэтакі колер?

...Людзі на рынку спрачаюцца. Многія кажуць: ён не блазеньюк, а проста шчыры чалавек. Ён прыйшоў з далёкае-далёкае краіны зь дзіўнай назвай «нябёсы». Кажуць, што там усе людзі шчаслівыя, там няма гора й нястачы, няма злодзеяў і ашуканцаў, бо там пануюць любоў і спагада. І яшчэ ён кажа, што й тут, калі людзі будуць лагоднымі й шчырымі, то змогуць жыць шчасліва, як і ў той краіне...

— Мы прыйшлі запытацца ў цябе, — працягваў старэйшы сьвятар. — Вось ты ўсё вучыш людзей, як правільна жыць. Ты нават бярэш на сябе сьмеласьць касаваць і перарабляць нашыя старажытныя законы...

— Выгадная справа — прыкідвацца сьвятым! — зноў заенчыў той жа голас. — Гэта найлепшы сродак прыхаваць свае асабістыя грахі!

Старэйшына ізноў узняў руку, суцішваючы нецярплівага.

Юнацкае сэрца доўга не сумуе. Яна ўжо ня мучылася пытаньнем, навошта ж спатрэбілася сьвятаром. Зь цікаўнасьцю сочачы за гэткай «размовай» (дзе адзін бок маўчыць), яна круціла галавой, як маленькая сінчка сярод вараньня. Ёй ужо рабілася забаўна: ці то з уважлівае абьякавасьці гэтага дзівака й ледзь прыкметных хітрынак у ягоных вачох, ці то з таго, зь якой сур'ёзнасьцю распыналася «шаноўнае спадарства» перад нейкім жабраком.

...Любоў і спагада?.. Гэта што такое — любоў?.. Яна ня ведала... І ў чым можа быць яе моц?

Калі яна была маленькай дзяўчынкай, то сябрвала з такой жа маленькай козачкай. Гуляла й размаўляла зь ёй. Мыла й часала ёй шорстку. Гадзінамі сумавала, седзячы на лаўцы ля хаты, пакуль чакала яе з выгану... А потым бацька ўзяў зарэзаў козачку. Сказаў, што так патрэбна Богу.

Можа, маці яе любіла?.. Называла дачушкай, прыціскаючы да сябе, шкадавала яе. Часам уздыхала, расчэсваючы ёй косы... Але ледзь у яе акругліліся грудзі — аддалі замуж за гэтага брыдкага, ванючага старога дзядзьку. Кажуць, так патрабуе Божы закон.

А можа, любоў — гэта тыя «матылі», што пачыналі біцца крыльцамі ў яе грудзёх, калі яна бачыла таго новага юнака ў царкве. Яна пазнала яго: ён быў сынам суседзяў яе бацькоў, яна часам гуляла зь ім у дзяцінстве. Цяпер ён стаў ладным, прыгожым хлопцам. Сёння яна сустрэла яго на рынку. Ён падышоў да яе, сказаў: «Я пазнаў цябе. Ты стала прыгожай. А ты мяне помніш?.. Давай твой кошык, ён цяжкі. Я данясу яго да дому». «Матылі» так забіліся ў яе грудзёх, што яна нічога не змагла адказаць, толькі схіліла ніжэй галаву, каб за хусткай ён ня змог пабачыць здрадніцкіх вачэй і здагадацца пра «матылёў». Яны пайшлі разам. Але нават не пасьпелі нічога сказаць: амаль празь некалькі крокаў іх спынілі людзі. Хлопца адштурхнулі, а яе схпілі дужыя мужчынскія рукі... Хлопец моўчкі адышоў. Хто ж стане пярэчыць служкам Бога?..

— Ты лічыш сябе праведнікам, — працягваў старэйшына, — і павучаеш іншых...

— А ўчора ты еў вчэру нямытымі рукамі! А пазаўчора — учыніў бойку з гандлярамі ў царкве! — таропка пракрычаў уладальнік тэнару й запнуўся пад позіркам старэйшыны.

...Людзі на рынку расказваюць яшчэ больш дзіўныя рэчы. Кажуць, што ён — сын самога Бога. І што Бог паслаў свайго сына да людзей, каб той сказаў ім, што Ён, Бог, пра іх думае, і навучыў сапраўдным законам, і ратаваў іх ад грахоў.

Ну, як гэта можа быць?

Але чаго толькі не прыдумаюць людзі! Хіба ж можна верыць гэтым манюкам — вандруўным гандляром, што брэшучы бяз сораму й страху! А то во яшчэ расказваюць: недзе ў сьвеце, далёка-далёка на поўначы, ёсьць дзіўная краіна. Там бывае так холодна, што вада ператвараецца ў камень. А зь неба замест дажджу падае белы пух. І зіхаціць ён, як дыяманты. Ды гэтак шмат яго нападае, што тоўстым бліскучым покрывам усьцілае скрозь усё наваколле: і зямлю, і дрэвы, і дамы. І ўсё становіцца белым-белым, сінім-сінім. А дыяманты тыя так зіхацяць, што

ў вачох балюча. Як у казцы!.. Ну, ці ж гэтаму верыць? Байкі — дый годзе!..

— Паглядзі сюды, — старэйшына раптам павярнуўся да яе. Яна хуценька апусьціла галаву, як дзіця, якое толькі што нашкодзіла. — Вось кабета. Мы прывялі яе сюды, каб даведацца, што ты на гэта скажаш. Яна — грэшніца. Гэтая жанчына замужам, але сёньня мы засьпелі яе з чужым мужчынам. Яна любадзейнічала!

Яна ўздрыгнула. Што ён такое гаворыць? Гэта ж жахлівая мана! Яна нават слова таму хлопцу не сказала! А што «матылі» жывуць у грудзёх, ці ж гэта — грэх?!

Але яна ведала, што азначае такое абвінавачаньне. Яны таго не даруюць... «Матылі» зьбіліся ў цяжкі-цяжкі ком страху, і ён праваліўся ўніз.

— Наш закон гаворыць: такую жанчыну трэба забіць камянямі. Што ты на гэта скажаш? Што мы павінны зрабіць з ёй?

Яна прыўзняла галаву, з надзеяй шукаючы вачыма ягоны позірк. У яго такія добрыя вочы, ён ня можа быць жорсткім! І раптам яны сапраўды паслухаюць яго. А можа, тая любоў, што ўладарыць у ягонай краіне, падкажа яму, як зрабіць гэты суд?

Урэшце, ён загаварыў.

— Калі *ваш* закон гаворыць *так*, то й рабіце. Грэшную душу трэба ачышчаць. Калі гэткай сьмерцю маецца ачысьціць яе, тады забівайце яе. Але сьвятое ачышчэньне павінен рабіць толькі той, хто сам чысты. Хто ня памятае за сабой ніводнага граху?.. То кінь тады камень першым.

Такое здрады яна не чакала. Юродзівы блазеньюк! Як яна памылілася!.. Мімаволі ўцягнула галаву ў плечы, ссунулася, стала адным маленькім камком жудаснага чаканьня...

Чакала доўга. З-за глыбока насунутай хусткі яна нічога ня бачыла. Толькі чула шолах жвіру пад нагамі людзей. Потым настала поўная цішыня. Паступова цікаўнасьць пабарола страх. Яна пачала падглядаць па баках. Урэшце, скінула хустку на плечы й азірнулася. Вакол нікога не было.

Адзін чалавек сядзеў на зямлі й гуляўся са жвірам.

Яна стаяла, яшчэ ня верачы ў суд, ня ведаючы, што ёй цяпер рабіць.

Чалавек узняў галаву, адкінуў на плечы валасы й шырока ўсьміхнуўся:

— Гэй, дзяўчына! А дзе ж твае крыўдзіцелі падзеліся? — у вачох забегалі хітрынкі.

Яна толькі матнула галавой, ня здолеўшы што-небудзь сказаць.

— Ніхто не асудзіў цябе? — весела запытаўся ён. Ён гаварыў з ёй проста, з лагоднай усмешкай, як з дзіцем.

— Не, — залыпала яна мокрымі вачыма.

— Дык і я не асуджаю цябе! — ён гарэзьліва падміргнуў і засьмяяўся. — Але, супакойся, далібог. Я ж ведаю, што ўсё гэта ня так.

Ніхто яшчэ не размаўляў з ёй так. Ёй стала гэтак хораша, яна сьмяялася разам з ім, і сьлёзы каціліся з яе вачэй. А ў ягоных вясёлых вачох панавалі Любоў і Спагада. Шалёна забіліся яе «матылі», вырваліся з грудзей, панесьлі яе далёка-далёка: некуды ў паднябесьсе, некуды ў краіну белае сухое вады й пухнатых дыямантаў...

— Спадар, а што мне рабіць цяпер? Куды ісьці?

— Го, дзяўчо! Ты ж — вольны чалавек. Усе людзі вольныя. Ты можаш ісьці куды хочаш і рабіць што хочаш... Толькі глядзі, больш не грашы! — ён жартаўліва пагразіў ёй пальцам і зноў засьмяяўся.

Яна хвіліну пастаяла задуменна й рашуча накіравалася да яго. Ён пасур'ёзьнеў, перавёў позірк дагары, нешта зашаптаў. Яна павяла вачыма туды, куды глядзеў ён, і раптам схамянулася, спынілася, прыціснула рукі да грудзей, ледзь ня ўскрыкнула.

Што ўбачыла яна раптам у ягоных вачох, ці, можа, там, у нябёсах? Можа, пачула ўпарты тупы крык натоўпу: «Укрыжуй! Укрыжуй!»?.. Ці адчула жудасны боль ад цвікоў, што ўздымаюць жывое цела ўгару, да нябёсаў?..

Спакойна і ўпэўнена яна падышла да яго, схіліла калені:

— Збаўца, можна я застануся з Табой, каб я магла мыць Твае ногі перад вячэрай?

Яна стрымалася. Ня выпусьціла з грудзей крык, што біўся цяпер там набатам: «Калі ў Тваіх вачох перакуляцца нябёсы, а верныя сябры паразьбягаюцца са страхам і сорамам, адракаючыся ад Цябе, — хто здыме з крыжа цела Тваё?! ...Акрамя мяне й Маці?»

* * *

О, Белая Русь! Хто здыме цела тваё з крыжа?..

Сакавік 2002 г.

СТАРАЯ КАЗКА НОВАГА ГОДУ

Гэтая казка напісаная адмыслова для сёлетняе дзіцячае «Ялінкі». Рыхтуючыся да свята, старшыня Таронтаўскага аддзелу Згуртаваньня Беларусаў Канады Надзея Дробіна напрасіла мяне адиукаць інфармацыю, адкуль жа насамрэч зьявіўся Дзед-Мароз. І паколькі мы мелі моцную спрэчку на гэтым важным пытаньні, а шанцаў знайсці сапраўдныя доказы за такія кароткі тэрмін у мяне не было аніякіх, я вырашыла класыці гэтую гісторыю сама, спадзеючыся на сваю генэтычную памяць і нашыя родныя беларускія міты.

Аднойчы Вялікае Сонца закахалася ў Зямлю.

І стала Зямлі ад гэтага каханьня так цёпла-цёпла! Расталі на Зямлі адвечныя снягі й ледавікі. Пабеглі ручаі й рэкі. І заплакала Зямля шчаслівымі слязьмі — цёплымі дажджамі. Ад гэтых дажджоў вырасьлі травы й дрэвы, лясы й сады.

Прышло Сонейка да Зямлі й прынесла з сабою святло. Сталі дні доўгімі-доўгімі, а цемра адышла, і былі ночы зусім кароткімі. Такімі кароткімі, што амаль не было іх, бо Вячэрняя Зара з Ранішняй Зоркай у абдымку хадзілі.

Ад каханьня Сонца й Зямлі нарадзілася ў іх дачка Вясна. І калі прыйшла Вясна ў краіну яснавокіх русавалосых людзей — зацьвілі паўсюль на зямлі белым-белым цветам сады, закрасавалі чырвоныя кветкі.

Вельмі ўзрадаваліся людзі цяплу й прыгажосьці: яснаму беламу Сонейку й чырвонай красуні Зямлі! Але ня ведалі яны, як цяпер жыць на зямлі. Тады прыйшоў да людзей другі сын Сонца й Зямлі — Ярыла. Прыехаў да іх на белым прыгожым кані. Ярыла навучыў людзей араць, сеяць жыта й гародніну, гадаваць жывёлу. А яшчэ навучыў ткаць з ільну лёгкія белыя кашулі й сукенкі ды вышываць на іх прыгожыя чырвоныя ўзоры, усхваляючы Сонца й Зямлю за падараванае імі Жыццё.

Слухалі людзі Ярылу. Навучыліся сумленна працаваць і карыстацца плёнам свае працы. І тады прыйшла да іх трэцяя дачка Сонца й Зямлі — Купалінка. Весялуха й прыгажуня, гарэза й удаліца, яна прынесла з сабой песьні й танцы, забавы ды гульні людзям для адпачынку й весялосьці. Яна вадзіла карагоды разам зь імі кароткімі летнімі начамі. А белымі-белымі ад росаў і туманаў сьвітанкамі шукала чароўную чырвоную Папараць-кветку, каб прынесці людзям шчасьце.

І былі людзі шчаслівыя.

А калі надышла восень, сабралі людзі добры ўраджай са сваіх садоў і палеткаў. Яны сьпявалі песьні й дзякавалі Сонцу й Зямлі за іхныя дары.

Але... але быў у Сонца яшчэ й іншы клопат, і адышло яно ў далёкія краі.

Сталі ночы доўгімі-доўгімі, а дні зусім кароткімі й хмурымі. Заплакала Зямля горкімі халоднымі дажджамі.

Ізноў стала холадна-сьцюдзёна на Зямлі. Замерзлі рэкі й азёры, ізноў выпаў белы-белы снег. Прыйшла на Зямлю пара, калі на ёй пануе й кіруе Мароз.

І зьбянтэжыліся людзі, і спужаліся, што зьнікла Сонца назаўсёды. Што ніколі больш ня будзе цяпла на Зямлі. Што ня прыйдуць да іх ні Вясна, ні Ярыла, ні Купалінка. Думалі яны, што Мароз — гэта стары, злы, люты дзед. Бо бачылі ягонныя іскрыстыя вочы ва ўзорах на шыбах дамоў, ягонныя сівыя валасы пад белымі каптурамі ялінаў і бярозаў, ягонную доўгую сіваю бараду, што ахінула іхныя палеткі.

Сталі людзі маліць і прасіць: «Дзед Мароз, не марозь нашых палеткаў і нашага зерня, бо тады ня вырасьце нашае жыта й ня будзе ў нас хлеба. Не марозь нашых садоў — бо ня будзе ў нас ні яблыкаў, ні грушаў. Не марозь нашае жывёлы — бо ня будзе ў нашых дзетак малака. І не марозь нашых дзетак, бо яны захварэюць і могуць памерці, і ня будзе ў нас тады будучыні».

Але... але Дзед Мароз зусім ня быў злы й жорсткі! Наадварот: ён быў добры й спагадлівы. Ён таксама любіў людзей і сумаваў у адзіноце. І калі пачуў ён, як просяць яго ў белым засьнежаным краі русавалосыя людзі, апрануў ён свой найлепшы белы жупан і чырвоны кунтуш, узяў поўны мех падарункаў, запрог свайго аленя й прыехаў да людзей.

І расказаў ён людзям, што зусім не злуецца на іх, і што халодныя доўгія ночы — гэта толькі часова, і што не замерзнуць палеткі й дрэвы — бо яны проста сьпяць і адпачываюць пад коўдрай белага пухнатага сьнегу. Раздаў Дзед Мароз дзеткам падарункі, навучыў іх гуляць са сьнегам, з канькамі ды санькамі. І весяліўся зь імі, і вадзіў карагоды. А яшчэ прынёс ён новыя песьні людзям і стаў сьвяткаваць зь імі новае свята — свята Новага году, новага календара, свята Калядаў.

Бо... бо якраз у гэты час, у гэтую чароўную ноч, недзе далёка-далёка Вялікае Сонца павярнула свой шлях да Зямлі. А гэта значыць, што яно абавязкова вернецца сюды. Ізноў прыйдуць да людзей і Вясна, і Ярыла, і Купалінка.

Ізноў зацьвітуць белыя сады й чырвоныя кветкі.

Ізноў будуць шчаслівымі русавалосыя людзі ў пару белых
святанкаў і росаў...

І гэтак будзе заўсёды на зямлі, што завецца

Белая Русь.

Студзень 2003 г.

ДЗЕ ЗНАЙСЬЦІ САЛА ДЛЯ КАЛЯДНАЕ «КАЗЫ»?

Ніколі ня ведаеш, што з табой здарыцца ў Канадзе яшчэ...

Часам расказваю сваім канадзкім сябрам, што ёсць такое нашыя беларускія сьвяты. Заўсёды гэта спектакль: падрыхтаваны ці не, з убраньнем ці без, але заўжды — поўная імправізацыя, камедыя з адвольнымі сюжэтам і вобразамі, што нараджаюцца проста ў часе п'есы, нечакана і дасьцінна. Ня толькі ў сьвяты — беларус заўсёды знаходзіць месца жарту ды імправізацыі, вечно іграючы нейкую камэдыйную ролю. Думаю, да знакамітае фразы «беларусы — нацыя паэтаў» можна смела дадаць яшчэ й «нацыя камэдыйнтаў».

Вось і Каляды — добрая нагода павесяліцца, «падурэць», адвесьці душу. І няважна, што мы так далёка ад месца нараджэньня Каляды — яна нашага дому ды не мінае.

Ці вяліш, гаспадару, Каляду засьпяваці?

Ці так Калядзе даці?

Паколькі ў ніводную ноту зь «Яваровымі людзьмі» я не патрапляю, пэцкаць «звязду ясну», што «ўзыходзіла над Батле-ем», ня меруся. А калядаваць хочацца... «Казьліную» прапано-ву адхіляю адразу: уражаная карцінным грымценьнем аб падлогу леташняе «казы» (Росьціка Бушкевіча), вырашыла, што майго таленту для гэтага традыцыйнага вобразу ня хопіць. Нешта не карціць мне ляскаць галавой аб падлогу. І таму мой удзел у калядных гастролях пад пагрозай...

Мы — хлопцы ўсе здатныя, з далёкага краю...

— Можна, я вам «зорку» буду трымаць? Ці ноты перагортваць?

А душа просіць нечага ўзьнёслага...

«Ірка, заўтра на «Ялінцы» будзеш цыганкай!» — гучала ў слухаўцы наўмысна строга й безапэляцыйна. Адмаўляць на просьбу кіраўніцтва — ня ў нашай завядзёнцы.

Ой-й, я — цыганка маладая,
А цыганка не прастая...

А што! Цыганка — якая прастора для фантазіі! Такого ў маім жыцьці яшчэ не было!

Паболей каляровых хустак на ўсе выпуклыя мясьціны, незлічоная колькасць пацерак, завушніцаў, бранзалетаў, такая ж колькасць мурзатых дзяцей — чым я не цыганка!.. От, яшчэ б смеласьці й нахабства такую ж меру.

Ваша хата з гліны, з саломы падваліны.

Як гэту развалім, дык нову паставім!

Першы выхад на вялікую сцэну — я не патрапляю ня толькі ў ноты, але й ні ў адну фразу адрэпэтаванае дзеі. Не паспеўшы пераапрунуцца пасья папярэдняе ролі «бабы Евы», забываюся «за кулісамі» то на пацеркі, то на сваё «немаўля», таму бегаю туды-сюды пад выглядам «жывога дзеянья».

Мы ня толькі самі ідзем —

Мы казу за сабою вядзем!

І тут у «казы» адвальваюцца рогі. (Вялікая творчасць — яна не бяз ляпсусаў, прабачце...) І толькі цудоўны «анёл-ахоўнік» усяе падзеі ў вобразе адзінае цьвярозадумане кіраўнічкі гурту Віялеты ратуе становішча, затыкаючы ўсе нечаканыя паўзы патрэбнымі фразамі й прыдумкамі.

А ну, козанька, пакруціся, павярціся,

Па ўсім гаспадаровым доме расхадзіся.

Дзе каза рогам — там жыта стогам!

«Каза» ў выкананьні Надзі Дробінай — нешта адметнае ў сцэнічным мастацтве! Гарэзьлівае дзяўчо, плястычная танцорка, што прымуціць кожнага пайсьці ў скокі, і раптам такое грацыёзнае падзеньне — рыхтык натхнёна паміраючая змагарка за народнае шчасьце з колішняга савецкага кіно.

Во-о-ой! Каза ўпала!

Здохла, прапала!

А што ж казе даці,

Каб каза ўстала?

Галосыць голасна каляднікі... І над неабсяжным канадзкім харчовым раем грыміць заветнае й амаль сакральна-недасяжнае: «Казе трэба даць САЛА!»

...А во цыганка яшчэ да нас завітала!

Я яшчэ лунаю ў аблоках, уражаная Надзіным талентам, і толькі адчувальны кухталь у сьпіну ад Віялеты выпіхвае мяне на авансцэну й вяртае на зямлю: «А пазалаці ручку, мой сярэбраны. А я ўсю праўду табе скажу...» Калі зараз не набрашу цэлыя кішэні шчасьця — з наступнага рэпэртуару выкрасьляць як ні на што ня здатную. (Страх — ветразь натхненьня!)

...Гэта ўжо потым, у хаце спадарства Ціханоўскіх, удзячныя паклоньнікі будуць валяцца ў нагах у Каляды побач з «казой» і шалёна выграбаць свае кашалькі, і грошы пасыплюцца ў бязмерныя цыганскія кішэні (нехта суне мне крэдытовую картку, а нехта — 10-цэнтавы купон з *Canadian Tire*).

А ўдома ў спадароў Эльляшэвічаў нашая суполка зробіць яшчэ адно «адкрыцьцё» — акторскі талент самае малодшае ўдзельніцы імпрэзы — 6-гадовае Дамінічкі, што выконвала ролю майго мурзатага цыганскага дзіця, здзіраючы зь мяне ўсе спадніцы й хусткі ў законным патрабаванні «Мамка, дай есьці!» І, як кожны год, будзе чакаць нас у хаце Эльляшэвічаў такая жаданая й такая смачная, ужо традыцыйная беларуская «бабка».

Дарэчы, у кожным доме нас чакалі гасьціннасць і шчырасць. І Каляда ўдзячная ўсім «гаспадаром» і ўсім удзельнікам сьвята!

Але ніколі ня ведаеш, куды цябе занясе наступны раз...

Каляда сто дарог прайшла,
Пакуль да Ніягары дайшла.

Пражыўшы тры гады ў Канадзе, я так і не наважылася пабываць на Ніягарскіх вадаспадах. І вось мы едзем калядаваць у тва мясціны. Але наведваньне вадаспадаў не ўваходзіла ў пляны Каляды: замала часу.

У горадзе Ніягара наш кіроўца Ігар Цітавец заблудзіў-такі — згубіў дарогу. Не ўпусьцілі мы магчымасьці пакіць зь яго — маўляў, ледзь у Штатах не апынуліся.

...Зьбіраючыся дамоў, Надзя стала выпытваць дарогу ў гаспадара — Барыса Кіркы. Ігар ляпае мяне па плячы, кажа: «Ну, пабачыш ты сёньня Ніягару!» Успрымаю як жарт.

Але... — як я вам удзячная, сябры, за гэты падарунак! — мяне сапраўды прывезьлі да вадаспадаў, каб хоць кінучь на іх вокам. Дый самі не ўтрымаліся — павыскоквалі з аўта рабіць здымкі.

Ішоў сьнег, мяла завіруха, было -17°C . А мы жартавалі, сьмяяліся, іграючы нейкія свае вясёлыя ролі...

І яшчэ невядома, каму пашанцавала больш: мне — убачыць яе вялікасьць Ніягару ў грандыёзнай лядовай манты. Ці Ніягары — прыняць у сябе ў гасьцёх сапраўдную гарачую беларускую Каляду!

На нова лета радзі, Божа, жыта...

*Цыганка Рына
з далёкага краю*

Люты 2003 г.

ПАСЬЛЯ БАЛЮ

Панядзелак і ў Канадзе цяжкі дзень. Відаць, гэта — паў-ноч зьява. «*Human nature*», — кажуць канадзійцы.

Але сёньня я кручуся на сваёй студэнцкай лаве ў школе ангельскае мовы больш за маіх аднаклясьнікаў. Уздыхаю й раблю памылак больш, чым звычайна: у галаве кружэньне, у розуме замяшаньне... Мая суседка — турчанка — пацяшаецца зь мяне й ціхенька хіхікае (бо ў клясе мае быць цішыня: мы робім практыкаваньне-тэст у абмежаваным часе, каб «адчуваць сябе пад стрэсам, як і на сапраўдным экзамене»).

Яна ўжо ведае, што я — беларуска й што беларусы нечым адрозьніваюцца ад астатніх славянаў. І што гэтыя паўночныя дзіўнаватыя (калі не сказаць горш) людзі любяць зіму й сьнег, ходзяць па грыбы ў лес, як у супэрмаркет, у клясе сядаюць бліжэй да адчыненага вакна, а кпіны-жарты з настаўнікаў строляць з сур'ёзным тварам. Кожнага разу, як я выходжу з-за стала, ёй даводзіцца падсоўваць сваё крэсла, то аднойчы яна й кажа:

— Мне варта браць падатак за транзыт, як на Басфоры... Ты ведаеш Басфор? Кожны хоча валодаць гэтым пралівам, каб зьбіраць грошы за транзыт.

Я ўсьміхаюся й выстаўляю вялікі палец на знак таго, што жарт удаўся й я яго прымаю.

— Праз маю краіну таксама ідуць важныя гандлёвыя шляхі. Прыкладам, гоняць нафту па трубах з Сыбіру на Захад...

— Дык гэта ж пастаянныя грошы!..

— Пастаянныя войны! — перабіваю я яе, пляскаючы рукамі. — Кожны хоча валодаць гэтым кавалкам зямлі на дурніцу, каб не плаціць падаткаў за транзыт!

— «Раша»? — сьмяецца яна й выстаўляе вялікі палец.

...Сёння, калі я чарговы раз забытваюся ў сваіх паперах і, крэкчучы, уздыхаю, яна паказвае мне вялікі палец і глядзіць насцьмешліва-запытальна. Я тлумачу:

— У суботу ў маёй «кам'юніці» была вечарына...

— У вас бываюць вечарыны?

— Ага. «Восеньскі баль».

— Здрава! У вас вялікая кам'юніці? Колькі вас было?

— Сто пяцьдзясят чалавек. Як ніколі. Ня ведалі, куды людзей садзіць.

— О! Відаць, крутая была вечарына! — хіхікае яна.

— Ага... Усё б нічога, але я вярнулася дамоў а чацьвёртай раніцы. А сёмай жа мяне ўжо пабудзіў тэлефонны званок... — (я ня стала ёй тлумачыць, як мой сябра Кастусь, пабачыўшы, што «ўсе верабейкі ўжо прачнуліся й нешта дзяўбуць», вырашыў, што й я ўжо на нагах).

— Ого! Вы так доўга гуляеце?

— Ведаеш, як калі. Гэтым разам было весела... — (менавіта апоўначы Надзейцы раптам закарцела «разьвесяліць» мяне... і апошняя электрычка мэтро мяне не дачакалася. А калі б той стол з музычнай апаратурай, урэшце, не зваліўся а трэцяй гадзіне — не дачакалася б, відаць, і першая.) — А потым мы, як заўсёды, прыбіраем залю, каб з раніцы ўсё было чыста да службы ў царкве.

— О-оў... — усмешка сыходзіць з яе твару, і яна ўтаропліваецца ў паперы. Цяпер яна будзе ведаць яшчэ, што беларусы — прыстойныя артадоксы.

Але таўчэ мяне ў бок:

— А што вы там рабілі, на вечарыне? танчылі? — глядзіць хітравата.

— Ня толькі. Быў канцэрт, канфэрансье...

— Артысты?!

— Так. Былі й прафэсійныя артысты. І нашыя сябры — таленавітыя, таксама кожнага разу выступаюць. У нас свой фолькгурт ёсьць, і кожны, хто хоча, сьпявае, вершы чытае. Яшчэ курсы рознымі забаўляемся...

— Якімі?

— «Беларуская прыгажуня», «Самая добрая жанчына»...

— Ты што-небудзь выйграла?

— Не. Мой сын выйграў другі прыз як «Беларускі асілак».

— А што ён рабіў? Дужаўся?

— Гарбуза вялізнага падымаў.

— Wow... Цікава ў вас... — і мы зноў паглыбляемся ў паперы.

Праз хвіліну таўчэ мяне ў бок ізноў:

— А вы п'яцё на вечарыне? — такі не сунімаецца яна. (Перад вачыма ўсплывае вобраз мілае сяброўкі Надзі...)

— То выпіваем. Вядома ж... — які ўжо раз на сёння ўздыхаю я.

— А што вы п'яцё? Я чула, расейцы любяць гарэлку. Але ж ты — не расейка.

— Любяць гарэлку і ў нас. Мужыкі збольшага. А жанчыны п'юць віно. Я асабіста гарэлку не люблю.

— А колькі ты выпіла? Віна?

— А-а... у-у... — я замаруджваюся...

— Ну, колькі шклянак? — ёй здаецца, яна жартуе. А мне, ці дасьцё веры, ніколі ў галаву не прыходзіла лічыць шклянкамі (тым больш іхнымі)... Уваччу стаіць тая Надзькіна пузатая, памерам з добры глянк, бутля...

Рабло спробу схавацца за тварам прыстойнага артадокса...

— Ты што, ня памятаеш, колькі шклянак выпіла?! — рагоча яна.

Вяртаецца да сваіх папераў і, ня гледзячы на мяне, выстаўляе мне вялікі палец.

Праз хвіліну зноў таўчэ ў бок:

— А вы закусваеце? Ну, ясьцё на вечарыне?

— Так, у нас вячэра была.

— А што?

— Беларуская кухня.

— Праўда? А што менавіта? Што ў вас самае ўлюбёнае, вашае нацыянальнае?

Зноў я зьбянтэжаная:

— Ты б ня стала гэтага есьці...

— Сьвініна!

— Ну, ты ведаеш...

— А што, мяса як мяса, я спрабавала...

— Але я маю на ўвазе тлустую частку, белую. Ды ў нас іншая парода сьвініняў, і вырошчваюць па-іншаму. Тут такога няма.

— А, ведаю: *ham*.

— Хутчэй: *bacon*. Белая тлустая частка. Вось такое таўшчыні.

— Але... — задумваецца. — Але як вы яго ясьцё?.. — бурчыць з кепска прыхаванай агідай.

— Мы прывыклі, — уздыхаю. — Гэта традыцыйна. Ведаеш, яно добра захоўваецца ў нашым клімаце. І ўзімку дае нам цяпло, разумееш, саграе.

Яна ківае галавой, губляючы давер да мяне... Але цікаўнасьць перамагае агіду:

— А як вы яго ясьце? Асаблівія стравы гатуеце? Варыце неяк, тушыце?

(Ха! Рэцэптаў хоча набыць?)

— Не-а. Толькі солім.

— Што?! — яе твар перакошваецца. — Што?! Вы ясьце гэта с-ы-р-ы-м?!

Я моўчкі ківаю галавой. Яе твар зморшчваецца, вочы слупянеюць, язык высоўваецца на ўсю даўжыню, быццам на яго трапілі французская жабіна лытка з кітайскім вусенем разам і яна ня ведае, як іх пазбавіцца...

— Разумееш, мы прызвычаліся, — паціскаю я плячыма. — Зь дзяцінства. У нас, калі немаўлятка падростае, калі яго пачынаюць прыкормліваць — месяцаў у пяць-шэсьць, ага? вось — яму адразу даюць у руку сала... І яно так... сабе... смокча...

— *Poor!!! children!!!* — пляскае яна рукамі й адварочваецца ад мяне да сваіх папераў.

...Праз колькі хвілінаў нашыя позірккі сустрэкаюцца. У яе вачох ізноў хаваюцца хітрынкі.

— *Poor children...* — бурчыць яна, круцячы галавой.

— *Really poor...* — падтакваю я ёй, і мы схіляемся над паперамі, выстаўляючы адна адной вялікія пальцы.

Лістанад 2003 г.

НЕ ДРАЖНІЦЕ ЧАРАПАХАЎ, НЕ ЦЯГАЙЦЕ РЫБ ЗА ХВОСТ!

Чыстая празрыстая вада. Хаця й чорная, што ноч. Ня ведаю чаму. Напэўна, каб на чорным фоне выгяднейшымі выглядалі яны. Яны — маленькія, ёмкія. Каляровыя, яркія, як цапачкі. Жывыя. Рухаюцца жвава — напоўненыя нейкай асаблівай таемнай энергіяй, вабяць абяцаньнем падзяліцца ёю. Я зачаравана сачу за імі... працягваю руку, падхоплю адну зь іх — і адчуваю яе трапяткое цельца й такую невытлумачальную шчаслівую дзіцячую радасьць!..

Рыбу голымі рукамі ловаць, як вядома, толькі вялікія рыбакі. Тыя, што па сумяшчальніцтве яшчэ й удалыя расказчыкі дома, на кухні, за добрай чаркай. Брахаць ня стану: так, гэта — сон. Сон, які паўтараецца зноў і зноў, які ходзіць мне ўсё маё жыццё.

А што вы сабе думаеце? Нешта-такі ў гэтым ёсьць. Рыба ў ва многіх культурах зьяўляецца нейкім сымбалам. Чынгіз Айтматаў у рамане «І дольшэ века длітся день» падае эпізод, дзе герой прывозіць сваю цяжарную жонку да возера, каб выканаць яе дзівацкае жаданьне — патрымаць у руках жывую вялікую рыбу... Да возера мне ехаць не выпадала, калі была цяжарная сваім сынам, але кожную нядзелю цягалася на Старажоўскі рынак да таго кута, дзе гандлявалі менскія акварыюмісты. Там быў свайго роду клуб, і я гадзінамі назірала за гэтымі каляровымі істотамі — рухавымі падводнымі «кветкамі».

Першы свой акварыюм я купіла, калі мне было адзінаццаць, за грошы, якія мне давалі на школьныя абеды. Маме нічога не заставалася, як таёмна паспадывацца, што «гэта хутка пройдзе». Ані. За рыбкамі ў хату пацягнуліся ракі, трытоны, жабкі. А я занялася штудаваньнем усё тагачаснае літаратуры па тэме — замест кніжак па школьнай праграме. Акварыюм не надакучваў ніколі. Дзіцячая забава ператварылася ў пажыццёвы «бзік» з тымі мільмі «мухамі ў галаве», без якіх практычна пражыць-такі можна — але ж надта сумна.

Сын разам са мною стаў цягацца (а куды б ён падзеўся?) на «птушыны» рынак — сёе-тое купіць, паглядзець навінкі, паслухаць баек пра розныя дзівосы з «рыбінага жыцця». Напрыканцы 1990-х на рынку зьявілася новая «цацка» — маленечкая зялёная, уся ў каляровых узорах, з чырвонай плямай ля вуха, чарапашка. Авохці мне!.. І я згубіла сон. Нават той, дзе лаўлю рыбу рукамі. Бо па цане тая чарапашка прыраўноўвалася да ювэлірных вырабаў. Сказалі хлопцы на рынку, што возяць тых чарапашак аж з самое... Канады!

Толькі вам па сакрэце на вушка й скажу, за якім ражном, насамрэч, мы пасунуліся сюды, у гэную Канаду. Тсс...

Першы ў Канадзе акварыюм — маленькі, 15-літровы — набылі здагадайцеся дзе? — правільна: на фры-маркеце. Некаму «ўжо прайшло»: зьнёс у мувінгрэм нашага дому. Другі, ужо 120-літровы, сын прысягнуў у навагодні падарунак. Раней, чым у нашай хаце зьявіліся ложкі.

Чарапаху ў крамах не было. Ані ў воднай. Нават у місісагаўскім Кітай-горадзе, найбуйнейшым акварыюм-цэнтры. Я спыталася ў прадаўшчыцы. «Дык а іх у нас ніколі не бывае. Яны наагул не прадаюцца». Яна перахапіла мой погляд на паліцу, заваленую жбанікамі з кормам, на якіх красавалася мая прыгажуня з чырвонымі вушамі... і паціснула плячыма: «Гандаль чарапахамі ў Канадзе забаронены».

Ёсць у мяне адна прыхамаць: будзе якая-кольвечы экзатычная істота зьявіцца ў маёй хаце для сумеснага пражывання — а я тыц! у Інтэрнэт: паглядзець інфармацыю пра яе: хто, адкуль і як яе гадаваць, як зь ёю сумяшчацца ў гэтай новай для ўсіх нас краіне. Вось самона — яна прыбыла з Мадагаскару. Хаворція — з поўдня Афрыкі. Норфалкаўская сасна — з выспаў Акіяніі... І вось табе дзіўная завядзёнка — нейкая пагаемная змова ўпартае невядомасці ахутвае нашую Беларусь: нават на гэтым узроўні апалітычных аматараў-натуролягаў. Ні на водным сайце я так і не знайшла інфармацыі, што *red-eared turtle* — чырванавухая чарапаха — родам з... здагадайцеся адкуль? — правільна... з палескіх балотаў.

...Летась зайшла ў краму, што ў Кітай-горадзе на Спадайне... і опа! аж села на задніцу — адзін акварыум на падлозе кішэў чарапашкамі! (І да гэтае пары яны там ёсьцейка: відаць, нехта налаўчыўся разводзіць іх у няволі.) Малюпанькія, меншыя за даляр, коўзаюцца адна па адной... Маладая вясёлая кітаянка згрэбла іх рукой у місу й высыпала на падлогу мне пад ногі: «Выбірай! Тая твая, што хутчэй за ўсіх бегае! Здаровая, мусіць». Сядзім, глядзім на іх: яны ж падабраліся ў сваіх мяккіх панцырках, ня рухаюцца. Адна высунула галаву, агледзелася... і раптам са спрытам мышы — далібог! — панеслася ўпрочкі. Астатнія, як па камандзе, — уроссып! І мы на карачках — за імі: ловім, што тых прусакоў.

Было гэта на Каляды, то я так і ўспрыняла яе як калядны падарунак ад свайго анёла. А падарунак назаўтра зьнік. Зусім. Ну, спрытная ж: вылезла па фільтры з акварыуму, звалілася на падлогу й, пакуль нас не было ўдома, некуды зашлылася... Праз два дні знайшоў яе мой сабака, як сякеру пад лавай: сядзела скурчыўшыся пасярод калідору. Пакуты без вады й ежы падаліся мацнейшымі за страх... У вадзе аджыла хутка. Празь нейкі час, падрослую, прыйшлося яе перасаджваць у асобны акварыум: надта спрытна палявала на рыбак. І на ўсё, што вакола шаволілася.

Летась звоніць мая юная сяброўка Наташка:

— Зьбірайся. Заяжджаем за табой празь дзеве гадзіны.

— Куды яшчэ?

— У канойны паход. Хлопцы нашыя чарнавіцкія запрашаюць. Я сказала, што безь цябе не паеду.

...Хлопцы віталіся зь цёткай ветліва й аглядалі — як на мой «старэчы» погляд — з добра прыхаванай зьбянтэжанасьцю.

— Шо дывытэся? — выпаліла Наташка. — Яна — майстра спорту па веславанні! Яшчэ форы вам дась.

Да ракі мы прыехалі, калі ўжо зьмяркалася. Затока, да якое мы падышлі, дакладна адпавядала мізансцэне казкі «Сястрыца Алёнушка й братка Іванушка»: нешта сярэдняе паміж маляўнічым лясным возерам і балотам. Для большага эфэctu пайшоў дождж. Трэба сказаць, што «канойны паход» — толькі кодавая назва. Лодка была толькі адна, трохмесная. Нас усіх было шасьцёра. Трое хлопцаў, перад якімі палягала задача, як перад тым старым з казой, качаном капусты й ваўком: як перавезьці нас і ўсе вандзэлкі адной лодкай. Заставацца тут было немагчыма: берагу не было наагул, ад вады адразу ўздымалася камяністая сьцяна. А недзе там, наперадзе, як абяцалі хлопцы, былі фэйныя месцы для стаянкі. Дзеўкі мае пад дажджом пачалі ўжо сплываць, і я вымушаная была прызнацца: «Хлопцы, такі разлічвайце на мяне як на веславальніка», — чым усё ж узняла сябе ў іхных вачох аж да канца паходу. Адным пераездам не абышлося: наперадзе быў вадаспад, які мусілі абыходзіць пехам, празь лес, па камянэх, з поўнай выкладкай, у поўнай цемры.

Да месца прыбылі змучаныя, мокрыя да майткаў. Толькі паставілі палаткі — дождж скончыўся. Паўночы сушылі над вогнішчам вопратку, коўдры... Затое прырода ўзнагародзіла нас рэдкім чароўным відовішчам! Пára ад прагрэтай гарачым ліпенем зямлі пасья дажджу паднялася высокая й засланіла поўню. Не, поўня была яркая, як заўсёды, але цяпер — у вялізнай, на паўнеба, сьветлавой кароне! Яна ўся адлюстроўвалася ў невялікім заціхлым возеры, схаваным у цёмным, загадкавым цяпер, ноччу, лесе. Вада сьвяцілася. Стаяла белая антарыйская ноч.

Хіба ж можна такое пабачыць у горадзе? Колькі разоў назірала такія «белыя ночы» за сваё спартовае жыцьцё. Але тое было на беларускіх водах. У гэтай, антарыйскай, сваё асаблівае зачараваньне. Неба падаецца вышэйшым. Бо беларускія туманы не ўздымаюцца так высока, сьцелюцца збольшага над вадой. Можна таму, што ночы там халаднейшыя?

Раніцай я паднялася, ціхенька вылезла з палаткі (вядома, моладзі так сьпіцца ўраніцу!) — разгледзець урэшце, куды ж мы трапілі. За мной пацягнулася й Наташка. (Ні на крок ад мяне не адступае...) Моўчкі глядзім удзвёх. Цішыня. Возера. Лес на скалах. Прыгажосьць невымоўная!

Трэба і ўмыцца. А лепш паплаваць. Пайшлі ўздоўж берагу. Які там бераг! Як быццам хто валуноў тут сыпануў лянівай ру-

кой, ды і не ўпарадкаваў. Мы перабіраем па камянэх асьцярожна, каб не пасьлізнуцца. Між камянёў стаіць вада, як бы ў якіх лябірынтах.

У адной такой як бы пастцы я заўважаю рыбку, памерам меншую за маю далонь. Стаіць нерухома. Я павольна прысаджваюся, нахіляюся. Стаіць, не ўцякае. Вада ў цяні камянёў цёмная, амаль чорная. Я доўга разглядваю яе і ў думках размаўляю з ёй. Чырвоныя вочы. На баку каля зябраў такая ж яркая чорная з чырвоным пляма — неспраўднае вока. Бруха густога жоўтага колеру. І па ўсім зялёным целе рассыпаныя маністы бірузовых жамчужынаў.

Я паціху працягваю руку — яна толькі матнула хвостом. Павольна апускаю руку ў ваду і трымаю нерухома. Рыбка заварушылася, стала разглядваць яе. Потым дзеўбнула. Нічога дзіўнага: акварыумныя таксама ключоцца, яны ўспрымаюць варсінкі скуры за нешта ядкае. Але ж то — хатнія: яны ведаюць, якая рука іх корміць... Дзеўбнула яшчэ раз, яшчэ. Ня сільна: толькі тыцкае носам. Я падводжу руку пад бруха — яна дазваляе дакрануцца да яе. Сьціскаю трохі далонь і адчуваю яе пругкае цельца. Яна не вырываецца!

— Наташка! Нясі які-небудзь слоік! Хутчэй!

Яна так і не трапяталася, спакойна дазволіла пераправіць яе ў слоік. У слоіку, гледзячы мне ў вочы, заматала хвостом і плаўнікамі, замітусілася, поўная нейкай невызначальнай, нястрымнай энэргіяй. Самец.

— Як ты яго злавіла?

— Вудай, на мармышку... Бач во! Рукой голай! Левай...

— Да ты што! — яна падазрона азіраецца, як быццам спраўды хоча знайсці тую вуду ці хоць якія ўлікі.

— А што, ня чула бак, як у Манітобе й да гэтае пары гусі прыжмяюцца на выпрастаную руку паляўнічым? А бабры дык проста залазяць у іхныя лодкі. Дзікая краіна! Шаманамі тутэйшымі яны заварожаныя?.. Дзівосны сьвет твой, Госпадзе! Ведаеш... а мне ўсё жыццё сьнілася, што я лаўлю маленькую прыгожую рыбку... рукой...

— Бачыш, дзе твой сон спраўдзіўся! Што б гэта значыла, га?

Хлопцы майго рыба выпадкова выпусцілі. Так яны кажуць. Я ж ведаю, што гэта ад тайнае зайздрасці: увесь дзень закідвалі вуды, так нічога не злавілі. Але я не шкадую: дарослая рыба цяжка мяняе жыхарства. Мне не было складана налавіць ягоных дзяцей, малькоў, проста цяляфанавым пакетам. Адну пару пад хлопцавы кпіны завезла дадому.

У мясцовых кніжках знайшла яго — *sun bass*, сонечны акуль. Звычайны амэрыканскі від.

Нядаўна аднераставалі. Ікры, праўда, ня зладзілі захаваць. Маладыя яшчэ, недасьведчаныя.

...Што б гэта ўсё значыла? І якой энэргіяй яны могуць падзяліцца? Хто б яго ведаў.

Але вось і апавяданьне нарадзілася...

А сон? Зрэдку, бывае, бачу. Значыць, нейкая мая мара яшчэ спраўдзіцца мае? :)

Красавік 2004 г.

МАЯ СВАБОДА

Аэрапорт Пірсан пасля некалькіх гадзінаў вопытаў у сваім эміграцыйным адстойніку ўрэшце выплюнуў нас у чорную верасньёўскую ноч.

І сябраў міні-вэн паімчаў нас, адурэлых ад недасыпаў і поўнай згубы адчуваньня часу, па хуткасным хайвэі міма начных агнёў і такіх нязвыклых, незразумелых чорных сьлюэтаў невядомае нам краіны. «Нязнаны, новы сьвет...»

...«Ты, сыноч, што той жураўлік зь песьні, усё сьпяшаецца ў палёт. Ня ведаеш яшчэ, што радзіма мілейшая... Ат, едем жа ж у белы сьвет, як у капеечку. Хто ведае, што нас там чакае. Глядзі, мо й ня раз яшчэ там пачуеш «эмігрант паршывы».

Цяжкое рашэньне. Я тады ўзяла асадку, падзяліла аркуш надвае й напісала «за» й «супраць». Пад загалоўкам «супраць» апынуўся толькі адзін запіс: «настальгія».

Едем — вырашыла я. І дала згоду сваёй сяброўцы, што ўгаворвала нас ехаць зь ёй у Канаду...

Усе маўчалі. Кожны, уткнуўшыся ў шыбы носам, напружана ўглядаўся ў цемру таронтаўскае ночы, у гэтыя загадкавыя, амаль незямныя, ляндшафты новае краіны.

Заціснутая з усіх бакоў нашымі вялізнымі валізкамі, самлеўшы, я клявала носам сумку. Напружаньне й сто-трывогі апошніх дзён раптам зрынулі, і нейкі ўнутраны голас (ці, можа, анёл-ахоўнік?) спагадліва так паўтараў: «Усё... Усё ўжо скончылася... Усё цяпер у мінулым. Усё... Цяпер *гэтая* — твая краіна... Гэта *твая* краіна». І, расьціраючы вочы, я прагна ўгляда-

лася ў чорныя сълюэты за вакном, як быццам недзе там у іх можна было ўбачыць контуры свайго будучага жыцця...

Раніцай сябры павезлі нас па горадзе. Вядома, у крамы, дый на горад паглядзець. Першае ўражаньне ад спальных раёнаў з прыватнымі дамкамі: ціхі-ціхі казачны горад. Казачны — таму што бязлюдны. Бо па вуліцах пехам ніхто ня ходзіць, усё збольшага на самаходах стараюцца.

На вуліцах мноства маленькіх крамаў (узгадваюцца нашыя шапікі-шпакоўні). А назвы... назвы на ўсялякіх мовах: акрамя лацінскіх літараў — грэцкія, арабскія, індыйскія, герографіі. А во раптам і нечым цёплым ахінула! — бачу: «Кулінарыя» родная!

Сходнікі вузенькія. Губляецца ў калаўроце розных твараў, розных моваў. Стракатасць гішпанскае, дзеканьне кітайскае, шамканьне карэйскае, ляляканьне арабскае. І ўсе ўсьміхаюцца: старэнькія бабулькі ў красоўках і шлемах на роварах, захутанія мусульманкі за кіроўцаў самаходаў.

У крамах ля ўваходу на спэцыяльных паліцах — газеты, таксама на розных мовах. На адной, на першай старонцы, — вялізная карыкатура на Жана Крэцьена й Біла Клінтана. Сябра сабраў стос газэт на расейскай мове й сунуў мне: «Чытай». — «А грошы?» — разгубілася я. — «Якія там грошы! Усё задарма!»

Казачнасьць гораду надавала яшчэ адна дэталю. Мы нідзе ня ўбачылі ніводнага паліцэйскага самаходу, ніводнага паліцыянта.

— Мамка, а як яны выглядаюць, тыя паліцыянты? Якая ў іх форма?

— А хто ж іх ведае, сыноч. Бач, нямашака іх нідзе.

— А можа, пашукаць?

— Не назаляўся б ты ўжо. Так і чакай, у каталажку трапіш.

— А дзе ў іх тут каталажка? Ну тая, што кшталту нашай на Валадарцы? Ці на Акрэсьціна?

Мае першыя лісты дадому сталі пачынацца адной і той жа фразай: «Мы ўжо два тыдні ў Канадзе, а паліцыянтаў яшчэ ня бачылі...», «Мы ўжо паўтара месяца тут, а ніводнага паліцыянта...», «Мы ўжо тры месяцы...»

— Мама, мне сорамна перад сябрам. Ён пытаецца, якая форма ў канадзкіх паліцыянтаў. Не напішу ж я яму, што чырвоная, як на тых паштоўках. Гэта ж несур'ёзна.

Пошукі паліцыянтаў пагражалі ператварыцца ў маніякальную ідэю.

А людцы ж мае добрыя! А што за дзікая краіна! Дзе ж ваяшая паліцыя? Хто ж парадак будзе сачыць?

Сьнежаньскім вечарам на куцьцю мы з сяброўкай рабілі сваю першую вылазку ў мясцовы «лікёрстор». Каляды ж наперадзе й першы Новы год, вось і атаварваліся мы на ўвесь традыцыйны сьвяточны сэзон. Кожнага ж разу не набегаецца: крама далёка, на кожным кроку тут не прадаецца, бо сьпіртное — адзіны ў Антарыё тавар, на які трымае манаполію дзяржава.

Набралі мы бессаромна поўныя торбы, сяброўка ўжо выйшла на двор, і я, разьлічыўшыся ў касе, накіравалася да выхаду. Яшчэ знутры праз шклянныя дзьверы бачу: стаяць перад ёй два здаравенныя бамбізы, усе ў чорным, абвешаныя рацыямі, грудзі выпуклыя: бронескамізэлі. Ззаду стаяў белы зь сінняй паласой і зь мігалкамі самаход. «Паліцыя!» — здагадалася я, і тут жа паслабела ў нагах. Рэфлексы спрацоўвалі хутчэй, чым сьвядомасьць, — рванулася назад, тут жа ачунулася... У галаве поўная блытаніна... і я на ватных нагах падыходжу й жаласна (што тое казляня ў знакамiтым мульціку) прамаўляю: «Па-лі-цы-я...»

— Поліс, поліс, — радасна заківаў мне ў адказ той, што стаяў бліжэй. — Мэры Крыстмас!

Што?

— Ірка, рот закрой, — тузанула мяне сяброўка. — Яны кавы выйшлі папіць. Ды вось зь дзеўкамі пагаманіць захацелася. Сама зь перапуду ледзь ня... Мэры Крыстмас, дыр! — тут толькі я заўважыла духмяныя кубкі ў іхных руках ды й лагодныя ўсьмешкі на тварах.

А гамонка нашая па-ангельску простая — на пальцах дый на інтуіцыі. Адзін, чарнявы, толькі ўсьміхаўся моўчкі; другі ж, бялявы, быў надта эмацыйны й вясёлы й стракатаў безупынку:

...Я — Джоні... А мой сябра — Алі... А як вас завуць?.. Я з Італіі, а ён з Самалі... Як даўно вы тут?.. О! Вэлкам то Кэнада!.. А вы адкуль?.. О! Беларусь!.. Ведаю, ведаю! Я быў там! Сем гадоў таму... Прыгожая краіна, прыгожыя людзі!.. Я люблю Беларусь!.. У вас там праблемы цяпер? Так?.. Я ведаю, я сачу... Так, так, там кепска, вельмі кепска... Але я люблю Беларусь!

Больш падрабязна пагаварыць аб цудоўнай краіне Беларусі не выпадала. Дый сябра, адказваючы па рацыі, ужо цягнуў яго за рукаў: на дзяжурства. Джоні напасьледак яшчэ раз завярнуўся да нас і хуценька залапатаў, адыходзячы:

— Скажыце... скажыце нешта... на *вашай* мове... гэтае... вельмі *вашае...* як...

— Хай ня лезе, — буркнула я (пад уплывам такога нечака-нага эмацыйнага ўздыму, відаць), — а лезе — хай ня плача!

— ...як слоган, як дэвіз.

— Ірка, што ты балабоніш? ...Жыве Беларусь!

— А што гэта значыць? Пераклад?

Напарнік ужо махаў яму з самахода, ён сьпяшаўся.

— Гэта... ну... накштальт вашага «*No pasaran!*»

...Самаход ужо разьвярнуўся й выяжджаў з паркінгу міма нас. З вакна паднялася ўверх рука са сьціснутым кулаком:

— Хай ня лезе! Жыве Беларусь!

Зьбянтэжаныя, мы моўчкі глядзелі наўздагон паліцэйскаму самаходу. Потым адна на адну. Потым зарагаталі. Потым...

Напэўна, гэты букет, спілечены зь перажытай за некалькі хвілінаў усяе гамы кантрастных пачуцьцяў — ад апошняга ў тваім жыцьці, таго рэфлектарнага, нажытага папярэднім досьведам, прыступу жывёльнага *страху*, схлынуўшага разам і са ступіўшага месца новаму, раптоўнаму, салодкаму адчуваньню *вызваленасьці* — і абвастрыў усьведамленьне простае як сьвет праўды — нармальнага, здоровага адчуваньня *свабоды*. І разам зь ім — прадчуваньне свайго *месца* ў гэтай краіне. І яе — у маім жыцьці.

Не, ня ведала я яшчэ тады, чым буду займацца ў сваёй новай краіне, контуры маёй будучыні ўсё яшчэ заставаліся загадкавым цёмным ляндшафтам.

Ня ведала я, як лёгка й натуральна загавару *тут* па-беларуску. І ніхто ў сьпіну мне не працэдзіць пагардліва: нацыяналістка!

Ня ведала я, што стану *тут* пісаць па-беларуску й пра Беларусь — і ніхто за гэта не абзаве мяне «адмарозкам». Што буду рабіць *тут* беларускую газету — і мяне не пакараюць за гэта штрафам у выглядзе невымернага падатку. Я буду адкрыта сьвяткаваць *тут* Дзень Беларускае Волі — і мяне ня схопяць за каўнер і не адвалакуць у паліцэйскі акалодак.

Я яшчэ ня ведала гэтага.

Але нейкім шостым пачуцьцём — можа, тым, дзе менавіта й захоўваюцца самыя першасныя натуральныя чалавечыя пачуцьці — я зразумела тады: там мая Краіна, дзе мая Свабода.

Травень 2004 г.